

Ræða flutt á 17. Júní 1969

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360
Ræður og greinar 1929-1964.
Askja 4-5, Örk 1

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Þetta þmetirættur
17. júní 1969.

F. —

Endurreisn lýðveldis á Íslandi, er sá atburður, sem við, er hann lifðum, teljum í senn hinn markasta og ánægjulegasta í sögu þjóðarinnar á okkar dögum.

Á þeim 25 árum, sem síðan eru liðin, hefur á ýmsu oltið og ágreiningur ríkt um margt. Með sannindum verður þó ekki á móti því mælt, að á þessu tímabili hafa orðið meiri framfarir á innlendum vettvangi en nokkru sinni fyrr á jafnlöngum tíma. Lífspróttur þjóðarinnar hefur lýst sér í ótal efnum og mörg afrek hafa verið unnin. Orsakir til þess eru ýmsar og ólíkar, en brýningin, sem menn hlutu við endurreisn lýðveldisins, á hér tvímælalaust mikinn hlut að, meiri en við samtímamenn gerum okkur í fljótu bragði grein fyrir. Út á við er samhengið enn augljósara. Sjálfir höfum við deilt hart og deilum enn um sumar þær ákvarðanir, sem gerðar hafa verið. Eftir stendur sú óhagganlega

staðreynd, að Ísland hefur tryggt sér mun sterkari stöðu á alþjóða-vettvangi en ætla hefði mátt um ekki mannfleira og öflugra ríki.

Enginn efast heldur lengur um, að Íslendingar hafi tekið rétta ákvörðun með þeim aðgerðum, sem staðfestar voru á Þingvöllum hinn 17. júní 1944. Þá hafði og svo giftusamlega til tekizt að segja mátti, að þjóðareining réði um það, sem gert var.

Menn mega þó ekki ætla, að endurreisn lýðveldisins og óskorað sjálfstæði hafi fengist baráttulaust, né ætíð hafi verið einsýnt, hverjar ákvarðanir skyldi taka. Í sjálfstæðisbaráttunni greindi okkur Íslendinga oft sjálfa á, og því fer fjarri, að sá ágreiningur hafi, fremur en ólíkar skoðanir manna nú, sprottið af ill-vilja eða ástríðu til sundurlyndis. Ólík sjónarmið og mismunandi skoðanir eru vitni

frelsis og sannleiksleitir, enda fer þá bezt, þegar menn hafa hug og dug til þess hver og einn að hugsa sitt ráð, bera sig saman og velja að lokum þann kost, sem vænlegastur þykir.

Hinu verður ekki neitað, að eigin sundurþykkja tafði oft framgang frelsisbaráttu okkar. Það kom ⁱⁿⁿ af því, að við svo sanngjarnan aðila var að eiga, að hann hélt sjaldan til lengdar rétti fyrir Íslendingum, þegar hann sannfærðist um, að einhuga þjóð væri að mæta. Þessvegna var oft eða oftast hálfur sigur unninn þegar tókst að sameina landsmenn sjálfa um kröfur sínar.

Engum tókst það betur en Jóni Sigurðssyni. Enginn fórnaði og starfskröftum sínum fremur en hann í þágu sjálfstæðisbaráttunnar. Enginn hafði heldur meira að fórna en Jón Sigurðsson, hinn mikilhæfasti stjórnmalamaður, sem starfað hefur fyrir

Íslenzka þjóð.

Það er því ekki að ófyrirsynju, að afmælisdagur hans var fyrst gerður að þjóðhátíðardegi og lýðveldið síðan formlega endurreist þann dag.

Sú ákvörðun er því athyglisverðari sem fáar þjóðir eru eins frábitnar persónudýrkun eins og við Íslendingar. Nú var það að vísu einn hluti fórnar Jóns Sigurðssonar fyrir þjóð sína, að hann varð alla starfsævi sína að búa í fjarlægum landi og kom ekki hingað nema til þingsetu annað hvert ár og stundum sjaldnar. Hann var þessvegna ekki í því náþýli, sem of oft hefur gert menn glámskyggna á kosti hvers annars í landi okkar.

Af nánnum kynnum leiðir á stundum, að baráttan verður of illvíg og persónuleg. En þeim fylgja einnig kostir. Hinn mikli

stjórnmalamaður Bismarck sagði, að hann hefði séð þrjá keisara á nærfötunum, og átti með því við, að hann hefði kynnst þeim eins og þeir voru í raun og veru, en ekki eins og þeir litu út í fjarlægð, hjúpaðir hefðarklæðum. Á Íslandi tjáir engum til lengdar að dyljast fyrir mönnum í skjóli upphefðar og ytri umbúnaðar. Við almenn- ingi blasa allar gerðir og lífshættir þeirra, sem einhvern frama hljóta. Hið sanna manngildi verður trauðla falið þar sem allir þekkja alla.

Á meðal þeirra þjóða, sem nema milljónum, milljónatugum og hvað þá hundruðum milljóna manna, verða framámenn í órafjarlægð við fjöldann. Þar er nú víðsvegar kvartað undan því sem einu hættulegasta þjóðfélagsmeini, að æ fleiri finnist þeir vera án tengsla eða aðildar að sjálfu þjóðfélaginu, að þeir séu eins- konar utangarðsmenn. Enda segir oft fátt

af einum innan um alla mergðina. Ofan á þetta bætist klofningur á milli kynslóða, hatramlegri en nokkru sinni fyrr, að margra hyggju.

Úr þessum meinsemdum er reynt að bæta með margvíslegu móti en misjöfnum árangri. Allar hafa þessar hræringar áhrif hér á landi, þó að um sumt sé ólíku saman að jafna.

En vissulega hafa einnig orðið miklar breytingar á þjóðfélagsháttum hér á síðustu áratugum. Því fer fjarri, að við höfum enn til fulls lagað okkur að þeirri byggðarbreytingu, að nú búa flestir í nokkru þéttbýli, gagnstætt algeru strjálbýli áður. Þá varð hver og einn að búa að sínu og hugsa sitt ráð sjálfur. Þá mátti með sanni segja:

Löngum var ég læknir minn,
lögfræðingur, prestur,
smiður, kóngur, kennarinn,
kerra, plógur, hestur.

Nú hættir of mörgum við að ætlast til þess, að aðrir hugsi fyrir þá og varpa áhyggjum sínum á einhverja aðra en sjálfa sig. Samhjálpin er góð og síst má án hennar vera. En margt af því, sem menn nú finna að, kemur af því, að þeir vilja ekki leggja sjálfa sig fram. Of margir ímynda sér, að þeir séu hindraðir af ofurveldi annarra, þar sem ekkert slíkt er fyrir höndum. Þetta síðasttalda á jafnt við unga og gamla. Enda er það eðlilegt, að við verðum ekki síður en aðrir fyrir örðugleikum af klofningi á milli kynslóða, því að óvísða hafa meiri breytingar orðið á jafnskömmum tíma.

En nábylíð ætti að gera okkur þetta úrlausnarefni auðveldara. Hver og einn

þekkir af eigin raun eða af náunga síns, frænda og vina - eða óvina, ef því er að skifta, - að bæði auður og völd eru valtakstir vina. Um það er og ekki að villast, að skilningur á milli stétta, verkamanna og vinnuveitenda fer vaxandi. Enda hafa atburðir síðustu missera enn á ný fært öllum þorra manna heim sanninn um, að afkoma allra stétta og raunar einstaklinga er samanofin í órofa heild. Engu að síður er um að gera að læra af því, sem vel hefur tekist annarsstaðar eða vænlega horfir til að brúa bilið á milli þjóðfélags- hópa og stétta, svo sem með auknu atvinnulýðræði, hvort heldur í formi almennrar þátttöku í eign atvinnufyrirtækja eða aðild launþega til samráðs og áhrifa á stjórn þeirra.

Sama máli gegnir um úrræði til aukinnar þátttöku almennings í starfi stjórn- málaflokka. Víst væri æskilegt, ef unt

er að finna tryggilegt form fyrir próf-
kjöri til undirbúnings framboðslista við
almennar kosningar. Slíkt hefur tekizt
annarsstaðar að vísu við ólíkar aðstæður
og má þó vel vera, að þau fordæmi geti
orðið okkur til leiðbeiningar.

En í milljóna þjóðfélögum má einnig
sjá viti til að varast. Í sjónvarpinu
höfum við síðustu misseri séð margar
lifandi myndir þess, hvernig sumir nota

múgæsingar til að koma málum sínum fram eða ota eigin tota. Þar sem órábil er á milli manna, þótt í miklu þéttbýli sé, alger ókunnugleiki ríkir á högum náungans og hver fær að deyja drottni sínum, er e.t.v. skiljanlegt, að öskur og æsingar komi í stað rökræðna og samráðs. Slíkt hefur raunar hvarvetna gefist illa, en á hvergi síður við en á Íslandi, þar sem allir eru í innbyrðis talfæri, ef svo má að orði komast. Svo er um alla Íslendinga, hvar í stétt sem þeir standa, unga jafnt sem gamla.

Æskulýðurinn kvartar að vísu yfir því, að of lítið sé við hann talað, kraftar hans séu ekki virkjaðir og að hinir eldri haldi honum þannig niðri með ofurveldi. Ef annað stendur ekki á milli, ætti að vera auðvelt úr því að bæta. Því að flestir þeir, sem til einhverrar forystu

eru settir, harma einnig af sinni hálfu hið sama. Reynslan hefur fyrir löngu kennt þeim að meta að verðugu hvort heldur jábræður, sem aldrei kveða upp úr um eigin skoðun, eða nöldurmenni, er allt þykjast vita öðrum betur en láist að sýna viskuna í verki. En til þess að gagnsamlegt samtal og samráð geti átt sér stað, verða allir, jafnt þeir, sem að finna og hinir, sem að er fundið, að þola fulla hreinskilni. Gagnrýni verður að vera heimil á báða bóga.

Menn koma engu góðu til vegar nema þeir séu sjálfir virkir þjóðfélagsþegnar, geri upp eigin hug, þori að hugsa sjálfstætt, fylgi hugsun sinni eftir og átti sig á því, að fátt næst fyrirhafnarlaust. Menn verða í senn að nenna að leggja á sig hugsun og vinnu, ef þeir í raun og veru vilja knýja fram þær umbætur, er

Skynsemin er okkur ásköpuð til þess að við beitung henni. Í þeim efnum hefur enginn gefið fegurra fordæmi en Jón Sigurðsson með sinni þrotlausu hugsun um þjóðarhag, rökraðum og útskýringum málefna, ásamt hiklausri framkvæmd lög- mætrar ákvörðunar, þegar á reyndi. Ef við fylgjum hans holla fordæmi, gerum við okkar til, að frjálst og fullvalda lýð- veldi megi haldast um öll ókomin ár á Íslandi.